

Портрети Данила I Петровића Његоша Анастаса Јовановића*

САША БРАЈОВИЋ

Апстракт: Текст изучава портрете црногорског књаза Данила I Петровића Његоша (1826–1860) које је створио Анастас Јовановић. Њихова сарадња почела је у Бечу 1851. и трајала до смрти књаза 1860. Јовановићеви талботипски и литографски портрети сведоче о развоју једне изузетне владарске личности. Књаз Данило је био потпуно свестан значаја владарске представе и њеног пласирања путем нових медија, а Анастас Јовановић је умео да препозна књажеве циљеве и пажљиво изгради његову визуелну презентацију. Уметник креира представе Данила као младог Његошевог наследника, затим као потврђеног књаза и, потом, као међународно признатог и угледног владара Црне Горе. Приказује га у црногорској одећи и у војној униформи, са одликовањима које је добио од руског и аустријског цара. Књаз се представља као ратник са истакнутом сабљом, али и са спуштеним оружјем, чиме исказује своју мирнодопску политику и реформе. Приказује се и са свитком папира у рукама, чиме се представља као законодавац. Концептуални креатор изгледа Ордена за независност Црне Горе, који му је и додељен, Анастас Јовановић је са поштовањем и разумевањем створио јасну и заокружену визуелну презентацију црногорског владара. Комплементарност владара и уметника створила је нека од најбољих дела Анастаса Јовановића и најбоље портрете књаза Данила.

Кључне речи: Данило I Петровић Његош, Анастас Јовановић, Црна Гора, Беч, владарски портрет, талботипија, литографија

Сарадња књаза Данила I (1826–1860) и Анастаса Јовановића почела је у Бечу у јесен 1851. и трајала до смрти црногорског владара 1860. године. Јовановићеви талботипски и литографски портрети књаза сведоче, готово сами за себе, о развоју једне изузетне владарске личности. Они визуелно допуњују разумевање процеса трансформације који је за изузетно кратко време, од 1851. до 1860. године, прошла Црна Гора захваљујући свом, након Црнојевића, првом световном владару, законодавцу, политичком и војном стратегу и реформатору укупног живота – од институционалног до обичајног и свакодневног.

Књаз Данило је, судећи према броју портрета које су му начинили Јовановић и други европски уметници, био у потпуности свестан значаја владарске представе и њеног пласирања путем нових медија. Своју владавину започео је 1851, исте године када је фотографија добила изузетно место на тек отвореној Великој светској изложби у Лондону. Већ је Његош, судећи према запису у *Биљезници*¹ и неким другим документима, био свестан важности

* Рад је настао као резултат рада на пројекту *Представе идентитета у уметности и вербално-визуелној култури новој доба* Министарства науке Републике Србије, бр. 177001.

¹ *Његошева биљезница*, ур. Ј. Јовановић, П. Шоћ и др., Историјски институт НР Црне Горе, Цетиње 1956, 136. О томе: С. Брајовић, *Његош у времену техничких достижња и Велике светске изложбе*, Историјски записи LXXXVII 3–4 (2014) 141–160.

1. А. Јовановић, Данило Петровић у младим годинама, талботипија око 1851.

ове велике смотре достигнућа науке, културе и производње, а млади Данило је њене домете, свакодневно представљане у штампи, морао познавати. Те године је у Паризу основано *Société héliographique* и покренут њихов журнал *La Lumière*, чији су чланци прештампавани у многим гласилима. Један од оснивача овог друштва био је Ле Греј (Jean-Baptiste Gustave Le Gray), вероватно најзначајнији фотограф и изумитељ технолошких иновација на пољу фотографије у Француској 19. века, који ће књаза Данила фотографисати у Паризу 1857. године.² Енглески краљевски пар, краљица Викторија и принц Алберт, 1853. постају патрони *Photographic Society of London*, и бирају

² О овој фотографији, као и о литографији коју је Ле Греј начинио по њој, а која је објављена на насловној страни часописа *L'Illustration* 12. јуна 1858: М. Ђурић, *Париски и пориски*

фотографа Фентона (Roger Fenton) да начини серију њихових портрета, који су, умножавани у разним медијима, постали доступни широкој публици. Истовремено, производ масовне потрошње постали су и Ле Грејеви портрети француског цара Наполеона III и његове супруге Ежени.³ У доба књаза Данила фотографски портрети постају заступници владарског ауторитета у свим официјелним просторима. Истовремено, изум *cartes-de-visite*, настао захваљујући серији иновација које скраћују време позирања, као и умешности француског фотографа Диздерија (André-Adolphe-Eugène Disdéri)⁴ да *свейлосне слике* пренесе на папир и, потом, залепи на картон, учиниле су фотографију свеприсутном.

Током шесте деценије 19. века, свестан промена на пољу своје уметности, као и односа друштва према њој, Анастас Јовановић прати технолошке иновације, излаже портретисаног различитим врстама и јачинама светлости, промишља нове позе и углове снимања, и труди се да му подари већу животност. То се јасно огледа на портретима црногорског владара.

Први талботипски портрет младог Данила израдио је, највероватније, у јесен 1851. године (сл. 1, сл. 2). Непосредно пред смрт, Његош је сина свог блиског рођака и сарадника Станка Петровића, којег је тестаментом одредио за наследника,⁵ послао у Беч у октобру 1851, са препоруком руском посланику Мејендорфу да се постара око његовог школовања у Санкт-Петербургу. У Бечу је Данило сазнао за Његошеву смрт и, потом, за записану владичину последњу вољу, коју је одраније познавао. Ускоро је добио документе који потврђују његов избор и благослов руског цара, као и упутство да се врати у Црну Гору, у коју је кренуо крајем новембра 1851. Тамо га је чекао сукоб са Његошевим братом, угледним Пером Петровићем, који је сматрао да власт њему припада. Иако млад, Данило је био неустрашив: Мејендорф истиче да се понашао „мудро и одмјерено, а у исто вријеме енергично”, што је допринело придобијању наклоности Сената и народа. Тако је, одлуком Сената 1. јануара 1852. проглашен за „врховног владатеља у Црној Гори”.⁶

Талботипски портрет приказује Данила у црногорском оделу, испод којег је бела кошуља са црном машном, са високим фесом са дугом кићанком на глави.⁷ Једном руком стеже балчак сабље, другу је ослонио на исти сто поред којег је позирао и Његош. За разлику од владике, окренут је фронтално. Иако чврстог става и одлучног израза лица, са продорним плавим очима, због којих су га Његош и други звали Зеко (плаве очи су се у Црној Гори традиционално називале зеленим и по њима су се добијали надимци), Данило није био миран. Зато црте лица нису оштре, десни образ је донекле деформисан, а лева шака мутна. Тај немир, који указује на несигурност и нестрпљивост, као и укупан Данилов изглед и израз, уверавају да је талботипија настала већ у новембру 1851, уочи пута за Цетиње, где га је тек чекао обрачун са противницима и разрешење питања његовог владарског положаја.⁸

2. А. Јовановић, Данило Петровић у младим годинама, фотографија на сланом папиру око 1851.

књаза Данила и кнегиње Даринке настали у бечким и париским атипелима Диздерија и Ле Греја из фонда Архива Југославије, Историјски записи LXXXV 1–2 (2012) 25–36.

³ D. de Font-Réaulx, *Painting and Photography 1839–1914*, Paris 2012, 60–72.

⁴ Диздери је начинио портрет супруге књаза Данила, кнегиње Даринке, у Паризу 1856: Ђурић, *op. cit.*, 30.

⁵ П. П. Петровић Његош, *Изабрана њисма*, прир. Б. Бањевић, Ј. Миловић, Титоград 1967, 302–305, 303–304.

⁶ В. Рајић, *Danilo I Petrović Njegoš. Knjaz crnogorski i brdski 1851–1860*, Izabrana djela, tom III, Podgorica 2007, 38–45.

⁷ О детаљима црногорског и увођењу елемената европског грађанског одела: С. Брајовић, *Портрети Пејра II Петровића Његоша Анастаса Јовановића* у овој монографији.

⁸ Због дужег Даниловог боравка у Бечу у фебруару 1852. раније је претпостављено да је портрет тада настао: Љ. Никић, *Анастас Јовановић и Црна Гора*, Историјски записи XI/XIII 1–2 (1957) 286–301, 292.

3. А. Јовановић, Данило Петровић Његош, 1852.

Према овој талботипији Јовановић је израдио литографију (сл. 3). Она приказује фронтално постављеног Данила, одевеног исто као на талботипији. Десну руку држи о славу, леву на дршци сабље. Потписан је као *Данил Пејровић Њејош наследник Црногорски*, а испод је факсимил његовог потписа *Данил Пејровић Њејош*. Са леве стране је сигнатура *Литоџр. А. Јовановића 1852*, десно *Штамп. Ј. Рау*. Као што је чинио и раније, Јовановић је на литографији дотерао Данилово лице: одлучност, која је красила Данилов карактер, потцртана је линијом по средини браде, а очи су умирене и продубљене сенкама, што портретисаном даје медитативан и зрелији израз.

У фебруару 1852. Данило је кренуо у Русију, преко Котора, Шибеника, Задра и Беча. Аустријски намесник у Задру у писму га описује као младог, добро упознатог са европском цивилизацијом и италијанским језиком, и духом веома удаљеним од „црквених послова”, што је „без околишења” саопштио, истичући да жели да постане световни владар. У Бечу руски пуковник и дипломата Јегор Коваљевски записује да нови црногорски владар има „претјерано мишљење о сопственој вриједности” и мане попут „надувености, самоувјерености, пргавости” које није „умио да прикрије”; ипак, то су мане које се могу отклонити јер је веома млад и, притом, обдарен „приличном интелигенцијом” и надахнут „искреном жељом да добро врши достојанство за које је позван”. Током његовог бечког одсуства, црногорски Сенат је поднео молбу руском цару да се сагласи са проглашењем Црне Горе књажевином, коју је Николај I касније одобрио.⁹

Архитект Константин Јовановић, Анастасов син, записује своје успомене на Данилов боравак у Бечу у зиму 1852. Пошто је Константин тада имао само три године, јасно је да су његова сећања заправо успомене на очева приповедања. Записује да је „неко време после његовог (Његошевог) одласка у Црну Гору” његовом оцу почео долазити „један други, нови црногорски владика, именом Данило”. Пошто је знао да је Анастас Јовановић „поуздани пријатељ Црне Горе” и Његоша, он се „одма на мог оца обратио”. И он је био у црногорском оделу, „али се по његовом ниском расту и што немаше ни бркова ни браде не слагаше потпуно са првобитним мом појмију о импозантној појави црногорског владике. Очевидно стога што Данило и није имао намеру да се закалуђери”. Одмах је саопштио Јовановићу разлог свог путовања у Русију и замолио га да оде с њим код руског посланика при аустријском двору, Горчакова. Овај је био „надувен” и противан идеји световног црногорског владара, „но Данило није био човек оне врсте који се тако лако даду сврнути са пута, којим су по пуном убеђењу да к циљу води, једаред одважно пошли”. Касније је стигла и делегација „одличних Црногораца”, који су, наводно, са Анастасом Јовановићем ишли код руског посланика, те је овај, убеђен у подршку коју Данило има у земљи, дозволио да оде у Русију. Када се вратио из Санкт-Петербурга, препричао је свој пријем код цара, који је уметник „више пута” описао свом сину: „Данило, наравно у красном црногорском оделу”, поклонио се цару Николају I, „а овај му је положио десну руку на раме и поздравио га речима ‘Здравствуј књаз черногорски’”, те се тиме испунила „тако жељно и истрајно брањена намера Данила”.¹⁰

Када је Данило из руске престонице, у којој је био од априла до јуна, стигао у Беч почетком јула 1852, Анастас Јовановић је израдио нову талботипију и по њој литографију. Оне сведоче о дубинским променама у презентацији од руског цара већ потврђеног црногорског књаза. Истовремено, говоре и о променама у Јовановићевом промишљању владарске презентације.

Талботипија (сл. 4) приказује бисту књаза, фронтално постављеног, главе окренуте мало у страну. Одевен је у униформу са еполетама завршеним плетеницама на раменима, има одликовање и ленту преко груди. Претходна талботипија га је запамтила готово као тинејџера. Ова сведочи да је морао брзо да одрасте. Поглед му је сконцентрисан, укупан изглед миран и уравнотежен.

Јовановић га снима из непосредне близине, одозго, пошто књаз седи. Позадина је елиминисана (накнадном интервенцијом црним тушем, што на позитиву даје белу површину), те је сва пажња усмерена на лик. Зна се да

4. А. Јовановић, Књаз Данило Петровић, 1853–1855.

⁹ Pavićević, *op. cit.*, 47–54.

¹⁰ К. Јовановић, *Разне успомене Константина А. Јовановића на владаре Србије и Црне Горе 19. века*, прир. Д. Ванушић, Београд 2012, 18, 24–25.

је уметник овакав крупни кадар, у којем се укида дистанца са моделом, користио само када је снимао личности које је добро познавао, никада за непознате наручиоце¹¹ и само када је био „сигуран у свој став, у своје виђење личности”, уверен да ће лице портретисаног бити „довољно изражајно да пренесе унутрашњи набој”.¹² Употребљив је свој уобичајени контраст – десну страну лица је осветлио, друга је остала у сенци, и тиме га додатно „оживео”. Тај „тренутак истине”¹³ у којем га је дуго посматрало немилосрдно око камере, књаз је издржао, узвраћајући поглед сјајним очима. Ниједна друга књажева фотографија не приказује га тако потпуно, и ниједна друга не ствара тако непосредан доживљај његове личности.

На основу ове талботипије Јовановић је начинио литографски репрезентативни владарски портрет (сл. 5). Данило је приказан готово у целој фигури, у униформи, са лентом и одликовањем. Левом руком држи корице сабље са темњаком (гајтан са кићанком на сабљи), десном се ослонио на зид на којем је уклесан црногорски грб. На зиду је велики бикорн (двороги шешир) са перјем. У позадини је драперија, иза ње са леве стране стеновити пејзаж, а са десне подножје стуба. Данило је први пут потписан као књаз: *Данил Петровић Њеиш Књаз Црногорски*. Лево је сигнатура *Литоир. А. Јовановић 1852*, десно *йечай. Бекер*.

На књажевом лицу доминирају велике и озбиљне очи. Његову мужевност нарочито истиче свечана војна униформа какву су носили руски генерали, коју је морао набавити у Русији. Визуелна моћ униформе један је од кључних симболичких топоса 19. века, а милитантни изглед владара–војника забележен је на великом броју портрета.¹⁴ У тој униформи књаз се касније појављивао приликом важних догађаја, нпр. у јулу 1853. на Скупштини (тзв. Петровданској) да би истакао „своју супремацију”, и у септембру 1858. када је испред Биљарде дочекао команданта руске фрегате.¹⁵ Представљајући се као војник, књаз наставља традицију предака, али свечана униформа поручује да ће његова војна улога бити веома организована. Ово визуелно обећање је брзо испунио, а нарочито 1854. пописујући и реорганизујући војску и издајући наредбу да свака војна групација мора имати препознатљив барјак и грб.¹⁶ Чврста хијерархија и њена презентација у великој су мери допринеле војним успесима Црне Горе, посебно тријумфу у Битки на Граховцу 1858. године.

Књаз носи од свиле саткану (*a moiré*) ленту, на чијем су крају велики крст и велика кићанка. На левој страни груди му је звезда ордена. Облик звезде, трозрачни завршеци њених осам кракова, место где је носи, као и

¹¹ В. Debeljković, *Stara srpska fotografija*, Beograd 1977, 17.

¹² М. Тодић, *Историја српске фотографије 1839–1940*, Beograd 1993, 35.

¹³ V. Benjamin, *O fotografiji i umetnosti*, Beograd 2007, 98–130.

¹⁴ И. Борозан, *Слика и моћ: представља владара у српској визуелној култури 19. и почетком 20. века*, рукопис докторске дисертације, Филозофски факултет, Beograd 2013, 205.

¹⁵ Ravićević, *op. cit.*, 178, 383–384. Из докумената се сазнаје да је књагиња Даринка однела са Цетиња многе предмете који су припадали књазу: одело, оружје, поклоне које је добио од руских царева и друге драгоцености, укључујући и књажевску капу, са које је оставила грб са брилијантима: Д. Вујовић, *Књагиња Даринка – њолиничка активност. Прилози историји Црне Горе 1855–1867*, Цетиње 1968, 83. Вук Поповић тврди да се књажев брат, војвода Мирко, противио да она однесе „најљепшу Књажеву промјену”, али јој је на крају „на све јаде дао”: В. Поповић, *Писмо из Кошора 3. децембра 1860*, Которска писма, приредио Г. Добрашиновић, Нолит, Beograd, 1964, 199–200. Не зна се поуздано која је то „промјена” била, али се може претпоставити да је међу стварима које је књагиња однела била и ова униформа.

¹⁶ О изгледу знаменја: А. Samardžić, М. Miljić, *Crnogorski državni i dinastički grbovi*, Podgorica 2006.

5. А. Јовановић, Къазъ Данило, 1852.

облик крста, потврђују да је већ био одликован руским царским орденом Светог Станислава I степена.¹⁷

Црногорски грб на камену сведочи о извесним променама у односу на ранији. То упућује на закључак да је књаз Данило размишљао о облику знамења, вероватно већ у Русији, и у сарадњи са Јовановићем у Бечу. Зна се да је књаз Данило поклањао велику пажњу хералдици, те да је црногорски грб током друге половине његове власти измењен (познат као Ратни грб Црне Горе). Овде је приказан двоглави орао високо уздигнутих крила, изнад чијих глава је круна, испод лав у пролазу, а испод њега штит дијагонално подељен у четири поља, у чијем је средишту поново орао, а све је уоквирено драперијом оперваженом хермелином. Иако ће се лав ускоро вратити на прса орла, елементи овог хералдичког решења задржаће се и касније.

Стуб и зид на владарским портретима су симбол моћи, постојаности, самоконтроле владара. Око или поред њих увек је драперија, бременита порукама – ликовни елемент који надограђује владареву фигуру, а тиме и значај.

Планински пејзаж са леве стране није декоративна слика у слици, већ приказ владаревог домена и моћи над њим. Приказ земље на владарским портретима увек је делом топографски, делом идеализован. Током 19. века пејзаж се у литератури тумачио као одредница нације и, истовремено, као одраз националних особина, те стога презентује особине народа који га настањује, што га дефинише као топос у политичкој иконографији.¹⁸ Зато пејзаж иза књаза јасно упућује на Црну Гору. Данилова витка, али чврста фигура наглашава се стилизованим приказом Ловћена као симбола црногорске слободе и независности коју он брани и заступа.

Јасно истицање владарских знамења и атрибута владарске иконографије доказују да је књаз Данило тражио репрезентативни портрет. Јовановић, одраније посвећен визуализацији државних програма, прецизно је уобличио његова настојања и створио литографију врхунског квалитета, уметничког и техничког.

Да је књазу Данилу било веома стало до овог портрета, до униформе у којој је приказан, као и то да је с Јовановићем промишљао изглед знамења која ће репрезентовати државу коју предводи, сведоче његова писма.

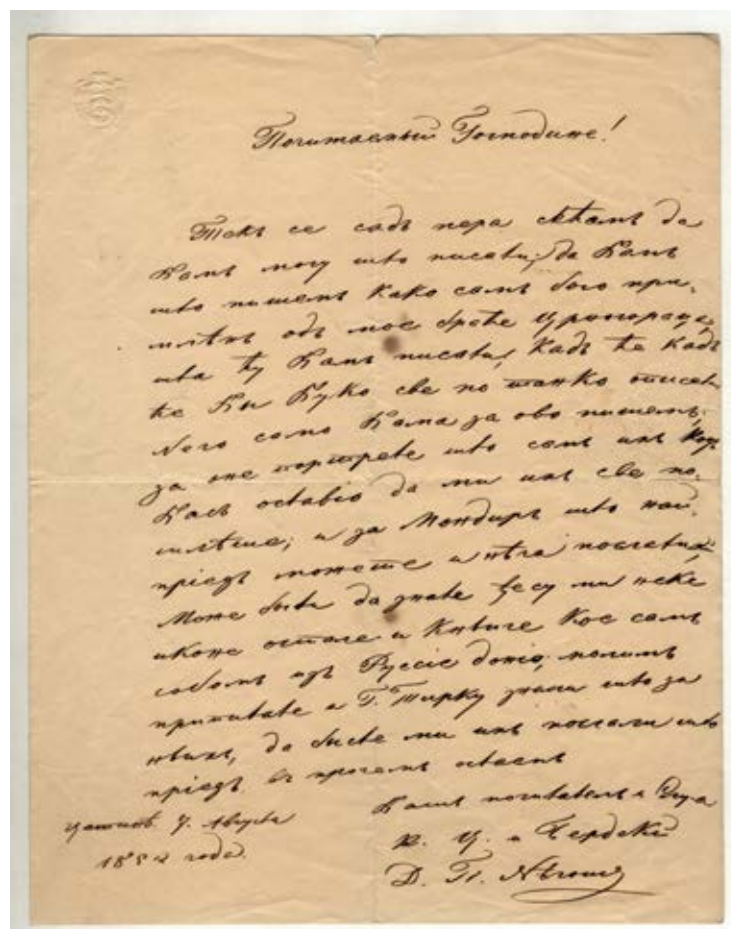
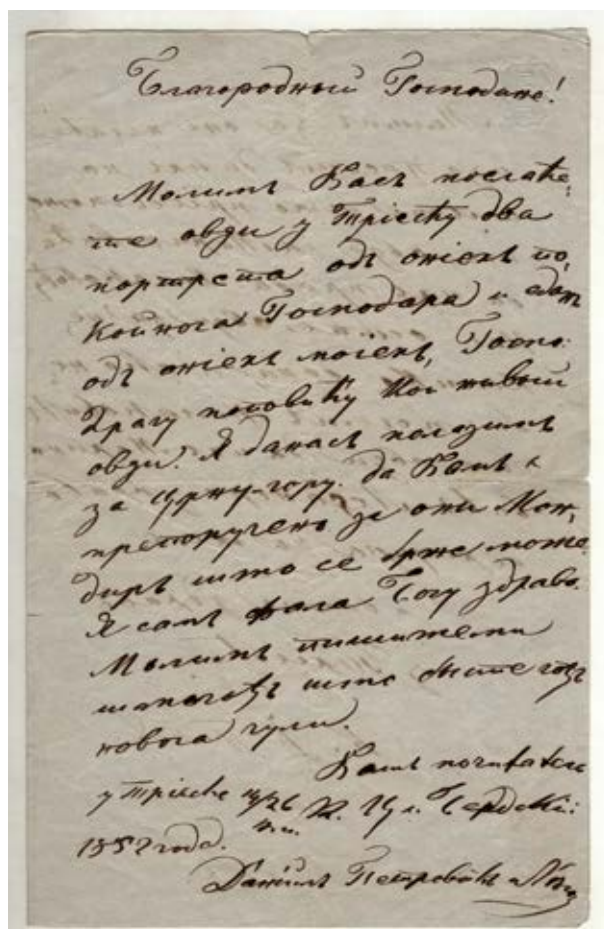
У јулу 1852. књаз је отпутовао за Црну Гору, преко Трста. Пратио га је Вук Караџић, који је опис свечаног дочека у Котору и на Цетињу, уз запис „Књаз Данилу нема више од двадесетичетири године (sic! имао је пуних 26), и раста је оста малога, али је врло ватрен и окретан”, ускоро објавио.¹⁹ У Трсту, 14/26. јула 1852, књаз је написао прво писмо Јовановићу (сл. 6). Оно сведочи да се ослањао на трговце из Трста, Драга Петровића и Александра Мариновића, и на свог секретара Димитрија Милаковића, као посреднике у добијању два портрета „покојнога Господара” и једног од „онијех мојих”, „мондира”, „печата и пасоша”.²⁰

¹⁷ Прва класа ордена Светог Станислава, старог пољског знамења, у руском царству прихваћеног током 19. века, састоји се од елемената који се виде на литографији. Велики крст, од злата и емајла, са монограмом SS, носио се на црвеној траци са два белим пругама на ивицама, а осмокрака звезда на левој страни груди. У Народном музеју Црне Горе сачувано је неколико оваквих ордена: А. Карић, В. Вујаčić, *Strana odlikovanja u Crnoj Gori*, Cetinje 2005, 388–389, 400, 408.

¹⁸ J. T. Mitchell, *Imperial Landscape*, in: *Landscape and Power: Space, Place and Landscape*, ed. J. T. Mitchell, Chicago, 2002, 5–34.

¹⁹ Прво је објављен у *Србским новинама* за 1856, а потом је неколико пута прештампаван: Вук Стеф. Караџић, *Долазак књаза Данила у Црну Гору*, Записи XXIII/XIII св. 3 (1940) 162–167; 167.

²⁰ Писма су објављена у: Никић, *op. cit.*, 292–293. Овде се понављају са незнатним исправкама: „Благородни Господине! Молим Вас послаћете овди у Тријесту два портрета од

6. А. Јовановић, ПИСМО КЊАЗА ДАНИЛА АНАСТАСУ ЈОВАНОВИЋУ (14/26. ЈУЛА 1852)
 7. А. Јовановић, ПИСМО КЊАЗА ДАНИЛА АНАСТАСУ ЈОВАНОВИЋУ (7. АВГУСТА 1852)

Друго писмо (сл. 7), писао је 7. августа 1852. на Цетињу, на папиру који има утиснут суви жиг са истим грбом који се види на литографији, што доказује да се књаз у Бечу постарао и око изгледа своје кореспонденције. У писму сада тражи да му се пошаљу сви *портрети*, мундир, као и неке иконе и књиге које је донео из Русије, око којих тражи да се заузме трговац Деметар Тирка, Јовановићев инвеститор и сарадник.²¹

ониех покојнога Господара и један од ониех моиех, Госпо. Драгу Петровићу, који живи овди. Ја данас полазим за Црну Гору. Да вам је препоручено за они мондир што се брже може. Ја сам фала Богу здраво. Молим пишите ми штогођ што бисте гођ новог чули. У Триесте 14/26 јул 1852 года, Ваш почитател К. Ц. Г. и Брдски, Данил Петровић Његош.” На другој страни пише: „Молим за оне печате и за пасош да их пошљете што приед можете, овди на Мариновића да их преда Милаковићу који остае овди за неколико дана, а ако не би почем Милаковић био овди да их Мариновић Лесандро управо адрицира на мене, и дасте здраво. У Триесте, К Д. П. Њ.”

²¹ „Почитаеми Господине! Тек се сад пера сјећам да Вам могу што писати; да Вам што пишем како сам био примљен од мое браће Црногораца; шта ћу Вам писати; кад ће ви Вуко све потанко описати. Него само Вама за ово пишем; за оне портрете што сам их код Вас оставио да ми их све пошљете; иза мондир што најприед можете и њега послати. Може бити да знате ће су ми неке иконе остале и књиге кое сам собом из Русии донио; молим припитате и Г. Тирку зна ли што за њих, да бисте ми их послали што приед, в прочем остаем. Цетиње 7. Августа 1852 Ваш почитател и слуга К. ЦГ. и Бердск и Д. П. Његош.”

Портрети „покојног Господара” су Јовановићеви литографски портрети Његоша, а један од „онијех мојих” мора бити репрезентативни литографски портрет. Међутим, множина упућује да је Анастас Јовановић већ израдио и друге портрете. Печати и пасош које помиње највероватније су Јовановићеви нацрти за државна знамења Црне Горе. То сведочи да је млади књаз озбиљно промишљао начин организације, али и институционалне презентације своје земље, као и то да је његове идеје визуелно креирао Јовановић.

Писма наводе на закључак да су књаз и уметник имали присан однос, који је изданак бликости Његоша и Јовановића. Међутим, многи Његошеви обожаваоци су критички гледали на реформе и јасно уоквирену политику књаза Данила,²² те то што је био Његошев наследник није био једини разлог Јовановићеве привржености. Уочено је да реченица из књажевог првог писма „пишите ми штогођ што бисте новог чули” наводи на закључак да је очекивао од Јовановића информације.²³

Јовановићево писмо књазу од 21. септембра 1852. потврђује различите нивое њихове сарадње: у њему се истиче да се српском кнезу Милошу веома допала Данилова униформа, да је министар Гарашанин тражио да види нацрт пасоша који је израдио Јовановић, те да се о једној важној и тек започетој теми није желело „корешпондирати” све до часа када уметник из Беча дође у Београд.²⁴

Та важна тема, одавно се претпоставља, везана је за тврдњу тадашњег књажевог секретара Вука Врчевића по којој је Данило, у жељи да унапреди династичке односе Црне Горе и Србије, 1852. тражио од српског уметника посредовање у склапању брака са кћерком кнеза Александра Карађорђевића.²⁵ Уколико је то тема коју помиње Јовановић, она је онда започета баш те године, а не следеће, како је закључено због оцене да су Врчевићева дадовања непоуздана.²⁶ Пошто му одговор на изнету жељу није стигао, књаз је, како Врчевић тврди, непосредно пред повратак на Цетиње у јулу 1852. запросио Даринку Квекић, кћерку богатог српског трговца из Трста, коју је 1855. и оженио.

Током тог летњег боравка књаза Данила у Бечу, Анастас Јовановић је израдио још један његов талботипски портрет (сл. 8). На полеђини негатива је руком уметника записано *Данило Петровић Њејош у младим ѿдинама*. Овај запис је начинио вероватно касније и зато непрецизно, јер Данило има звезду ордена Светог Станислава и већ је званично потврђени књаз. Књаз је снимљен у трочетвртинском профилу, до колена, како седи.

²² О тој политици: *Knjaz Danilo Petrović Njegoš. Politički spisi*, прир. Ж. М. Андријашевић, Podgorica 2013, 7–88.

²³ Никић, *op. cit.*, 294.

²⁴ „Овде је био пре три дана Министар Србски господин Гарашанин, којему сам све по реду показао, тако исто и књазу Милошу, који је нарочито захтевао кад није срећан био, вели, Вас лично видет, да бар униформу Вашу види и свима се је особито допала. Господ. Гарашанин ми је захтевао, те сам му и један пасош дао да у Србију понесе, и нашо је за добро што сам сходан Књаж. Ср. Пасошу начинио. О ствари, коју сам с Вама имао реч за Београд, ништа не могу Вам јавити, нит се је тело отом са мном корешпондирати; будући, да се чули да чу доле доћи, одговорили су ми, да ће са мном усмено разговарати кад доле дођем, јер су разумели да поверење Ваше Светлости уживам. Ваше Светлости препокорни слуга А. Јовановић. У Бечу 21 септембра 852.” Писмо је објављено у: Д. Вуксан, *Неколико ѿсама из времена књаза Данила*. б. А. Јовановић књазу Данилу 21 септембра 1852: Записи XIV/XXV, март 1941, 160.

²⁵ В. Врчевић, *Оцраници за историју Црне Горе*, прир. Н. Мартиновић, Културно наслеђе, Никшић, 2002, 175–176. Намеру књаза да ожени „кћер књаза Србије” помиње 1855. и француски конзул из Скадра: А. Лаиновић, *Француски конзул у Скадру Ијасенѿ Екар и њејова ѿрва ѿосејша Црној Гори*, Историјски записи IX/X 1–2 (1956) 191–206; 200.

²⁶ Тако је закључено у: Вујовић, *Књејиња Даринка*, 12. У овом тексту разматрају се могући разлози уговарања брака који књазу „није отварао неке нарочите политичке перспективе” (стр. 14).

8. А. Јовановић, Књаз Данило Петровић у младим годинама, талботипија, 1852–1853.

9. А. Јовановић, Књаз Данило црногорски, талботипија, 1852–1855.

За разлику од претходне талботипије, представљен је у црногорском оделу, гологлав, како једном руком држи балчак сабље, а другу је положио на ногу. Различитим оделима књаз поручује да се прилагођава политичким околностима и културним моделима који се у његовој личности и политици међусобно преплићу и надопуњују. Снимак указује на промене које је Јовановић увео приликом профилног постављања модела: сви елементи атељеа су уклоњени накнадном интервенцијом, па је нестао и сто на који се до тада ослањао. Тиме се око фокусира искључиво на представљеног, чија компактност и, нарочито, положај руку, указују на самопоуздање. Избацивање сабље у први план такође је ново композиционо решење. Истовремено, оно наглашава ратничке дужности младог владара, које су га чекале убрзо након повратка кући, јер је крајем 1852. почео дуги и исцрпљујући рат са Омер-пашом Латасом.

Велика турска офанзива имала је за крајњи циљ Цетиње али се, захваљујући доброј организацији војске, херојству Црногораца, нарочито војводе Мирка Петровића, брата књаз Данила, сенатора Новице Церовића и многих других, интензивне дипломатске активности књаз и заузимања Русије и Аустрије, зауставила. Након завршетка рата, књаз је за његове хероје у мају 1853. установио Орден за независност Црне Горе. Због непоколебљивог успостављања ауторитета државе према моделу европских друштава, и својег личног, књаз се током 1853. суочио и са снажним унутрашњим отпорима. Иако „пријек човјек, необуздане природе и вруће крви”, он је и „поред свега

10. А. Јовановић, Скица за портрет књаза Данила, око 1851.

тога ријетко излазио из такта”, како сведоче његова писма.²⁷ Писао је нови законик, проглашен 1855. (тзв. Законик Данила I), увео оштре казне за оне који нарушавају мир на границама и лопове, као и казне против неких старих обичаја („мртвачких грпезах”, гребана лица и сечења косе за умрлим, склапања малолетничких бракова).²⁸

Након завршетка црногорско–турског рата, крајем априла 1853, на позив аустријског цара Франца Јозефа I, књаз Данило одлази у Беч, где му је приређен посебан дочек, војна парада и пријем код цара. Цар га је одликовао орденом Гвоздене круне I степена, који је у јулу исте године на Цетиње донео царски изасланик. Књаз је из Беча отпутовао 2/14. маја.²⁹

У том периоду Анастас Јовановић је начинио талботипски портрет књаза (сл. 9). Књаз је снимљен у трочетвртинском профилу док седи у раскошној фотељи у стилу неорококоа, која је била новост у Јовановићевом атељеу. Одевен је у црногорско одело, гологлав, руку ослања о корице сабље положене уз ногу. У другој држи нешто што се не може јасно видети, јер је снимак блед: можда рукавице или мараму. На грудима му је орден Светог Станислава. Изнад њега је округли орден, који се такође не види добро, па се може само претпоставити да је црногорски, вероватно златна Обилића медаља. На полеђини негатива Јовановић је записао *Књаз Данило Црне Горе и Брда*.

Доследан избор националног одела на овом, као и на другим портретима које му је Јовановић тада урадио, био је одређен недавно окончаним ратом. Књаз је знао да фотографије, публиковане у разним медијима, помажу изградњу националног идентитета и његовог препознавања. Идентификујући се као Црногорац, књаз је поручио да је изданак народа који је, држањем у рату, ојачао углед и учврстио међународне позиције Црне Горе и њеног владара. Истовремено, спуштање сабље и ослањање руке на њене корице, а не чврсто стезање балчака, обећавају да тежи мирнодопској политици и дипломатском решавању спорова. У избору традиционалног костима огледа се и жеља да буде препознатљивији, ближи, а тиме и дражи представницима свог, као и других јужнословенских и европских народа.

У истом периоду Анастас Јовановић је начинио и цртеж (сл. 10) који приказује фронтално окренутог књаза у стојећем положају, до колена. Књаз је поново у црногорском оделу, гологлав, са ћинтерцом (ћурком) преко рамена. Испод џамадана има кошуљу са краватом. Десна рука ослоњена му је на силав, а лева спуштена поред сабље. На левој страни груди је орден, нацртан схематски у облику ромба. Испод књаза, вероватно промишљајући неке своје касније радове, Јовановић је овлаш скицирао већи број људских фигура и, испод њих, балчак сабље.

Овај цртеж је идејна основа раскошне колорисане литографије (сл. 11). На њој је књаз постављен и одевен исто као и на цртежу, уз додаток књажевске капе од зимског хермелина, са туфом (високом перјаницом), коју држи у левој руци. Потписан је са леве стране као *Данило I Књаз Црногорски*, а са десне као *Daniel I Fürst von Montenegro*. Испод портрета са леве стране је сигнатура *Литоџ. А. Јовановић 1853*, а десно *Иечаш Ј. Хефлих*. Овај портрет књаза Данила нашао се на 20. страници Јовановићевог колекционарског албума фотографисаних литографија, сачињеног 1860, који се чува у Народној библиотеци у Београду.³⁰ На њему је уметник демонстрирао изузетну цртачку и графичку вештину, као и промишљеност презентације владара.

²⁷ Д. Вуксан, *Књаз Данило Пејровић – Њејош. III. Трећа година владе (1854)*, прештампано из Записа, Цетиње 1936, 17.

²⁸ Ове наредбе публиковане су у: Andrijašević, *op. cit.*, 45–47, 140–141, 152.

²⁹ Ravićević, *op. cit.*, 165–170.

³⁰ Овај портрет, репродукован у црно-белој техници, често се меша са оним који је А. Јовановић урадио 1860. Не слажемо се са ставом да је овај, нити било који Јовановићев

11. А. Јовановић, Књаз Данило, 1853.

12. А. Јовановић, Колорисани цртеж ЗВЕЗДЕ ОРДЕНА, 1853.

Поза књаза Данила је лежерна и тиме изражава сигурност. Десна рука се одмара на куку, а лева, којом држи капу, спуштена је поред сабље. Стари амблем ратника-племића је ту, али књаз не мора да стеже, нити да придржава оружје, јер влада својим ауторитетом. Он има моћ, али није агресиван. Као и на претходној талдотипији, демонстрира мирнодопску политику на којој је нарочито инсистирала Аустрија, бојећи се угрожавања својих интереса на Балкану. Истовремено, књажева фигура, надограђена раскошном одећом са златовезом, нарочито доламом оивиченом финим крзном, делује масивно и снажно. Интензитет гримизне црвене боје томе изузетно доприноси. Данилова коса је затамњена, што се често примењивало на портретима владара светле пути, јер се тамнија коса доживљавала као маркантнија. Лице је дотерано, образи и уста зарумењени, што је одлучном изразу плавих очију дало благост. На левој страни груди носи руски орден Светог Станислава. У духу званичног прихватања његове титуле од стране Аустрије – тада, поред Русије, најмоћније силе – Данилов статус наглашен је и на немачком језику. Све то заједно изградило је модел представљања књаза Данила који ће бити прихваћен као његов иконички лик. Репрезентативност владарског портрета, као и врхунска израда и раскош литографије, обезбедили су њено често умножавање и продају.

У заоставштини Анастаса Јовановића сачувао се колорисани цртеж звезде ордена (сл. 12). По ситним круговима, јасно је да је постојала намера да се осмokraка звезда излије гранулацијом сребра. У центру звезде је црвеним бордурама (планираном емајлу) уоквирен крст чији се краци завршавају са по два оштра угла, а у његовом средишту је округло поље и, око њега, натпис *Данил I Књаз Црногорски 1853*, окружен лаворовим венцем. Облици и текст доказују да је Јовановић поставио изглед одличја којим би се, према речима књаза Данила, „могли наградити храброст и заслуге наших поданика и свију они, који су се посветили обрани свете ствари, независности отечества”,³¹ односно Ордена за независност Црне Горе. Установљен убрзо по књажевом повратку на Цетиње, изливан је измењен, као крст са наглашеним и заобљеним ивицама изнад којег је златна круна, у средишту крста иницијали *ДI*, а око натпис *Књаз Црногорски*; звезда је с временом постала комплекснија, јер се, поред гранулираних, уметнуло још осам трозрачних кракова, али је у средини остао аверс крста.

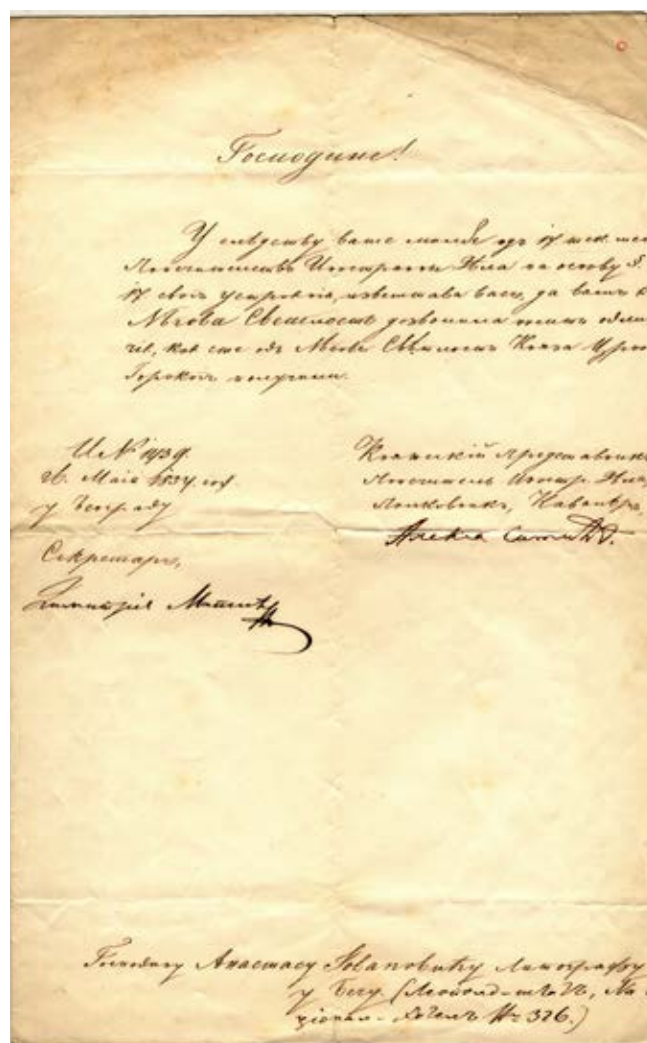
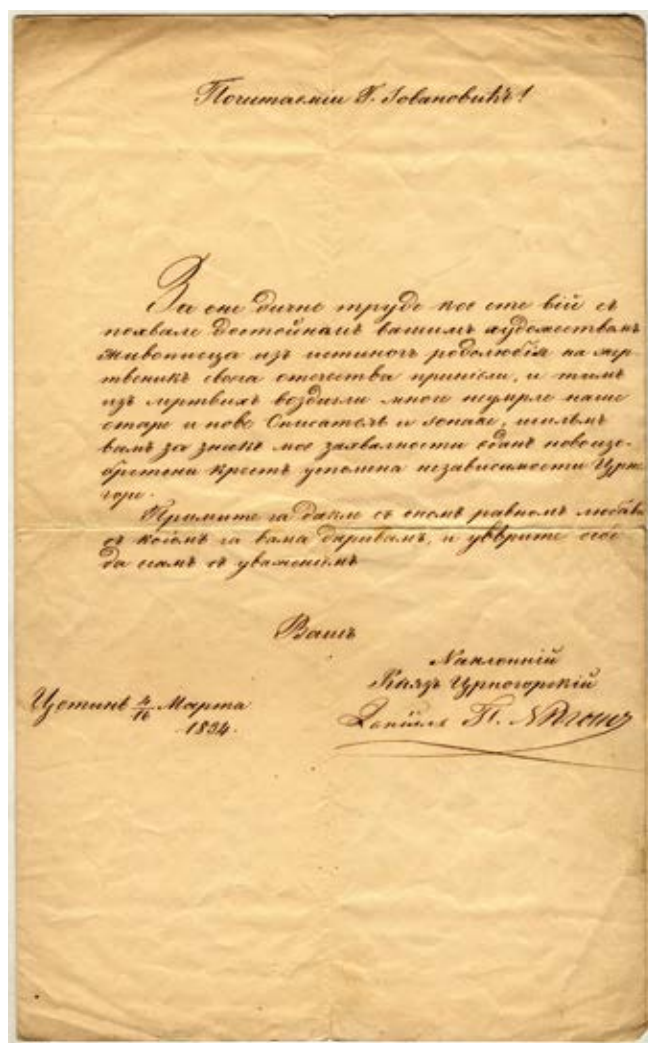
Анастас Јовановић је био један од првих међу грађанима других држава који су ово одличје понели. У писму књаза Данила (сл. 13) од 4/16. марта 1854. пише: „Почитаеми Г. Јовановић! За оне дичне труде, које сте Ви с похвале достојним Вашим художеством живописаца из истиног родољубија на жртвеник својега отечества приносили и тим из мртвих воздигли многе неумрле наше старе и нове списатеље и јунаке, шиљем вам за знак моје захвалности један новоизображени крст успомене на независност Црне Горе. Примите га дакле са оном равном људави с којом га вама даривам и увјерите себе да сам са уважањем Ваш Наклоњени Књаз Црногорски Данил II. Његош, Цетиње 4/16 марта 1854.”³²

Писма књаза Данила су увек одређена, срочена са поштовањем и када су адресирана непријатељу, никада нису празна чак и кад обилују фразама,

портрет књаза Данила, био нека врста визуелне препоруке за склапање брака: М. Đurić, *Istorija fotografije Crne Gore od 1840. do 1940. godine. Uticaj fotografije na kreiranje vizuelnog identiteta Crne Gore*, САНУ, Одјелје умјетности, књ. 31, Podgorica 2013, 40. Иако је међу династички брак био важан сегмент политике 19. века, литографски портрети књаза Данила својом величајношћу превазилазе сврху брачног посредника.

³¹ Према: Д. Вуксан, *Књаз Данило Пејровић Њеиш. II. Друја година владе (1853)*, Цетиње 1931, 21.

³² Писмо је делимично објављено у: Д. Вуксан, *Књаз Данило Пејровић Њеиш. III. Трећа година владе (1854)*, Титоград 1936, 22–23, а овде се доноси цело.

13. А. Јовановић, Писмо књаза Данила Анастасу Јовановићу (4/16. марта 1854)
 14. Дозвола од Министарства иностраних дела Кнежевине Србије да Анастас Јовановић
 може носити знамење послато од стране Књаза Данила Петровића, 26. маја 1856.

у то време неопходним; али, ово писмо је једно од оних која, испод пригод-
 ног текста, имају топлину, што сведочи о истинској књажевој наклоности
 коју је Јовановић с правом уживао. Уметник ће ускоро, 26. маја 1856, добити
 тражену дозволу од Министарства иностраних дела Кнежевине Србије да
 може носити ово знамење (сл. 14).³³

Константин Јовановић записује да је његов отац од књаза добио „ор-
 ден црногорски” непосредно пошто је био „врло лепо од цара Фрање Јоси-
 фа примљен”. Пошто су се „храбро и славно” борили „под енергичним и
 мудрим Данилом”, неки „одлични Црногорци” ишли су, заједно с његовим
 оцем, код министра унутрашњих послова Аустрије, Александра фон Баха,

³³ „Господине! У следству ваше молбе од 17 тек. месеца Попечитељство Иностраних Дела на основу 17. свога устројства, извештава вас да је Његова Светлост дозволила носити одличје које сте од Његове Светлости Књаза ЦрноГорскога поручили. Кнежевски представник Министарства Иност. Дела, пуковник кавалир, Алекса Симић, 26. Маја 1854. год. у Београду, секретар Димитрије Матић”. Писмо су, дакле, потписали уставо-бранитељ Алекса Симић, који је деценију раније био министар иностраних дела, док ће потписани секретар, Димитрије Матић, то бити од 1868–1872.

ради преговора о окончању црногорско-турског рата. Након пријема код цара, књаз је дошао његовом „оцу у стан скинувши са својих прса орден, којег је за време рата са Турцима, за ‘независност Црне Горе’ установио био, прикачио моме оцу на прса у знак своје захвалности на толиком ревносном заузећу његовом за Црну Гору”. Његов отац је сматрао да није заслужио орден за храбре борце, али му је књаз рекао: „Да сте посекли стотину турских глава не би сте ту одлику у већој мери заслужили но вашим неocenимо успешним и братским заузећем за Црну Гору и њену независност”. Крст ордена, „који је красио првобитно прса Данила I, ми наравно чувамо у нашој родбини, као свету успомену на нашег незаборавног оца и на дичног књаз Данила – поред неколико веома лепих и љубазних својеручних Данилових писама управљених њему”.³⁴

Иако је ово сећање с временом попримило романтизовани тон, извесно је да је Анастас Јовановић веома ценио црногорски орден. На свом аутопортрету из 1854 (сл. *), на којем се приказује поред основног знамења свог заната, Пецваловог (Joseph Petzval) објектива, носи крст Ордена за независност Црне Горе (а не Ордена Таковског устанка, како се обично пише).

Следећих година, бар судећи према до сада познатим документима, није било њихове сарадње. Јовановић се, заједно са Обреновићима, 1858. вратио у Београд и постао управитељ Двора. Међу његовим ретким литографијама из тог времена налази се и портрет црногорског књаз из 1860 (сл. 15).

Књаз је до тада искусио сталне притиске, опструкције, покушаје атентата, велика политичка искушења, непрестане сукобе на границама и, истовремено, спроводио реформе и остварио тријумф на Граховцу.³⁵ Сва тегоба сконцентрисана у кратком периоду, без имало одмора, није смела да се види на владарском портрету. Овај приказује Данила у трочетвртинском профилу док стоји, у црногорском оделу и са крзненим огртачем. У левој руци држи сабљу за корице, а у десној књажевску капу са перјаницом. Потписан је као *Даниел I Књаз Црногорски* са леве, и *Daniel I Prince du Monténégro*, са десне стране; сигнатура лево је *Лийџоџ. А. Јовановић 1860*, а десно *йечай J. Халер*.

Француски натпис потврђује присуство црногорског владара и његове породице у француској престоници, политици, медијима. Могуће је да ју је уметник створио с намером да је пласира на француско тржиште, заинтересовано за црногорског владара и његову франкофилску политику. Портрет је модификована верзија већ изнађених решења, нарочито оних са колорисане литографије из 1853, али је израђен на финијем папиру, прецизнијег цртежа и савршеног графичког поступка. Промена се огледа и у знамењу: изнад ордена Светог Станислава књаз има још једно одличје, делом заклоњено крзном, па се тешко може распознати, али тачкасти кракови звезде, као и то што му се налази на левој страни груди, указују да је највероватније у питању орден Гвоздене круне који је добио, уз титулу витеза, од аустријског цара.³⁶ Данилова глава, благо померена ка његовом левом рамену и незнатно уздигнуте браде, изражава понос, али су очи, вештим

³⁴ Јовановић, *op. cit.*, 19, 25, 28.

³⁵ Равићевић, *op. cit.*, 167–185, 253–319.

³⁶ Аустријски царски орден Гвоздене круне, који је цар Франц I обновио 1815, карактеристичан је по представи царског орла са круном, звезде чијих је осам крака у почетку било изведено гранулацијом сребра и ленте која понавља плаво-златну боју укупног ордена. Додељен је знатном броју Црногораца, и неки примерци се чувају на Цетињу: Кариčić, Вујаčić, *op. cit.*, 75–77, 84, 89.

ДАНИЈЕЛЪ I
Князь Черногорскій

DANIEL I
Prince de Monténégro

16. А. Јовановић, Књаз Данило Петровић, 1852–1858.

сенчењем, лицу дале контемплативан, а не горд израз. С обзиром на годину израде, могуће је да је у питању постхумни портрет, настао као врста Јовановићевог омажа књазу. Истовремено, то је, вероватно, био и пословни потез снабдевања тржишта портретом владара убијеног с леђа у атентату 1860, за којим је Француска посебно жаловала.

Анастас Јовановић је остао, из разних разлога, доследан грађењу књажеве владарске репутације, што потврђује талботипски снимак репрезентативног портрета књаза Данила из уметникове заоставштине (сл. 16). Портрет, изведен техником уља на платну, који се чува у Двору краља Николе (сл. 17) на Цетињу, јасно бележи све већ разрађене атрибуте власти: свечано црногорско одело, раскошну доламу, овог пута хусарску, са гајтанима и крзном на ивицама, сабљу коју лева рука тек придржава. Књаз има четири велике звезде-ордена. И поред тога што су сликари портрета у то

17. ПОРТРЕТ КЊАЗА ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЦГ

доба верно приказивали ордење, многи портрети, па и овај, доказују да су задржавали извесну слободу у њиховом представљању, поготово када га нису имали непосредно пред собом. Тако се и на овом портрету могу само донекле препознати, према облику и правилима ношења, на левој страни груди, у доњем реду, звезде ордена Гвозденог крста и Светог Станислава, а на десној звезда ордена Свете Ане I степена, који је књаз Данило добио од руског цара Николаја I за заслуге у рату против Турске 1853.³⁷ Овом ордену припада лента светло црвене боје са жутим пругама по ивицама, какву књаз носи. Међутим, истих боја је и лента Ордена за независност Црне Горе, којем припада четврта приказана звезда, а који се носи на левој страни груди. То би, онда, морала бити звезда изнад оне руског и аустријског

³⁷ Орден је описан у тексту С. Брајовић, *Портрети Петра II Петровића Његиша* у овој монографији.

одликовања, иако се крст у њеном средишту не може распознати ни на слици, ни на талботипији.

Књаз у десној руци држи свитак хартије. Тиме се наглашава да је он писац закона, спроводилац опсежног легислативног програма који, попут других грађана Црне Горе, и сам мора да поштује. Ентеријер са фотељом, столом у дуборезу и прозором кроз који се види стеновит пејзаж, указује да је у питању његов радни кабинет у којем је остварио интелектуално прегнуће. Портрет јасно промовише књажев лични допринос у стварању и доношењу закона. Он га представља у духу традиционалног херојског етоса, али и у складу с модерном презентацијом европских државника тога доба.

Слојевито ишчитавање ове представе, као и то што се њен талботипски снимак налазио у Јовановићевом власништву, допуштају закључак да је он био идејни творац репрезентативног портрета. Попут Беса када је стварао Његошев портрет, за сада непознати уметник, али сигурно из круга Јовановићевих бечких сарадника, формира Данилов портрет на основу Анастасових литографија и упутстава. Портрет је, највероватније, постхумни, поручен од стране књажеве породице и сарадника.

Последњих година живота књаза Данила су портретисали француски уметници. Након одласка у Париз на Мировни конгрес, где га је, како је већ поменуто, снимао славни Ле Греј, угледни журнал *L'Illustration* од 28. марта 1857. објавио је на насловној страни литографски групни портрет „принца Данила и његове свите”; исти лист је, поново на насловној страни, 12. јуна 1858. приказао и његов појединачни портрет, и више пута преносио похвалне оцене о његовој политици. Највише на основу посматрања тих литографија, француски истраживач и путописац Лежен (Guillaume Lejean), који је за време Граховачке битке био у Црној Гори, записао је: „Данило Петровић Његош данас има 27 година (sic! тада је имао 32). Он је младић ситне фигуре, добро грађен, плаве косе, племените физиономије коју је тешко одредити, као што се може видети поређењем његових различитих портрета објављених током последњих пет година. Када мирује, његово лице је непокретно, хладно и загонетно; одражава пркосан и донекле одбрамбени став, сродан свим принчевима Оријента, окруженим опасностима и издајама. Док се код њих испод равнодушности крије лукавство и готово службени мамурлук, код Данила је то добродушност. Његов начин говора је присан и сликовит. Приликом најмањег противречења или навирања јаких емоција, његове плаво-сиве очи сину попут муње, и кроз младог ученика Петра Великог потече стара црногорска крв”.³⁸

Ова поетска слика, писана у духу оријенталистчког дискурса, најзвучнији тон има у констатацији да је Данилово лице енигматично. Истовремено, други француски савременик, поново уопштено, пише да је „принц који ужива глас смеле храбрости обратио пажњу на себе својом младошћу, интелигенцијом, сретном мешавином одлучност, добродушност и охолости”.³⁹

Са друге стране, опис Вука Поповића, свештеника из Рисна, проистиче из доброг познавања књажевог лица, али и нетрпељивости коју је имао према њему. Поповић сматра да је разлог што сви нису „понешени да им (Данило) буде владика” тај што „не гледају толико да им је господар научен колико добар и виђен”, а „ови је Зеко паметан, али је мален и папрен, и нико не би рекао да је Црногорац”.⁴⁰

За разлику од ових вербалних слика, визуелни записи Анастаса Јовановића засновани су на добром познавању, поштовању и постепеном, али

³⁸ G. Lejean, *Voyage en Albanie et au Monténégro*, in: *Le tour du Monde. Nouveau journal des voyages*, Vol. 1, ed. É. Charton, Paris 1860, 81–87; 84–85.

³⁹ Pavićević, *op. cit.*, 296.

⁴⁰ Поповић, *Писмо из Кошора 10/22. новембра 1851*, 47–54; 50–51.

сигурном уобличењу стратегије Данилове презентације. Јовановић је морао знати да се Данило, након *їііанїіскої и мајестетїичної* Његоша, у почетку свима чинио *маленим*. Али, он је умео да прочита снажну решеност младог наследника престола да учврсти власт коју је тестаментом добио и избори се за суверенитет своје земље.⁴¹ Као старији, и искусан уметник, Јовановић је пажљиво градио Данилову презентацију, имајући у његовој свесности снажног сарадника. У тој комплементарности настала су нека од најбољих дела Анастаса Јовановића и најбољи портрети књаза Данила Петровића Његоша.

⁴¹ Након Граховца 1858, велике силе су формирале комисију за разграничење са Османском империјом, чији је рад званично закључен потписивањем Цариградског протокола 1859, што је *de facto* било међународно признање државне независности и суверенитета Црне Горе: Рајићевић, *op. cit.*, 414–420.

Danilo I Petrović Njegoš Portrait by Anastas Jovanović

SAŠA BRAJOVIĆ

The collaboration between Danilo I Petrović Njegoš (1826–1860) and Anastas Jovanović begun in Vienna in 1851 and lasted until the death of the Montenegrin ruler in 1860. Jovanović's talbotype and lithographic portraits of the prince, demonstrate, almost entirely on their own, the development of an exquisite ruler and leader. The portraits visually complement our understanding of the transformation that Montenegro underwent in the short period of time from 1851 to 1860, during the reign of their first (after Crnojević) saintly leader, legislator, political and military strategist and reformer of institutional, traditional and everyday life of his people. By the number of the portraits made by Jovanović and other European artists, it is evident that prince Danilo was fully aware of the significance of promotion and its distribution through the new media. Through their correspondence, and writings made by Jovanović's family, it is apparent that Anastas Jovanović was very fond of the young prince. He recognized his efforts as a ruler and was therefore able to carefully plan and execute his presentation.

The first talbotype portrait created most likely in fall of 1851, depicts Njegoš' heir as very young and restless in anticipation of his status as an heir to the throne. The lithography that was created from this talbotype in 1852, was adjusted using different art techniques to give the prince a more mature look. Danilo returned from Petrovgrad to Vienna in July 1852 as the Montenegrin prince, by the Montenegrin Senate's decision and affirmation by the Russian tsar, Nikolaj I. The talbotypes and lithographs created in that period by Jovanović, depict considerable changes in his representation. The prince is shown in a Russian general's uniform, with a saber and a star – Order of Saint Stanislaus, 1st class. Behind him are the usual elements of the ruler's portrait: a drapery, a wall with the Montenegrin crest and a pillar. The landscape shown in the background, fulfills the role of landscapes at this time, which was to illustrate the nation's territory, depicts a rocky terrain of the prince's domain, Montenegro, particularly Lovćen, Montenegrin symbol of freedom and independence. By presenting himself as a soldier, the prince continues the tradition of his ancestors, however the formal uniform indicates that his military role will be well organized, a promise that he fulfilled soon after by reorganizing the Montenegrin army. Jovanović carefully illustrated prince's ambitions and created a representative portrait of a ruler. Simultaneously, he created another talbotype showing Danilo in Montenegrin wear, portraying his adaptation to the political factors and cultural influences, that continued to complement each other in his personality and politics, throughout his reign.

After the end of the Montenegrin-Ottoman war in April 1853, by the invitation of the Austrian tsar Franz Joseph I, prince Danilo returns to Vienna. This is when Jovanović created his talbotype portrait in Montenegrin wear, portraying the prince as a successful war strategist, fortifying the international status of Montenegro. However here, his saber is lowered, insinuating that he gravitates toward peace in politics. At the same time, Jovanović created a drawing and from that drawing a luxurious colorful lithography, with prince's signature in German language. In accordance with the standard symbolisms of ruler's representation, the emphasis is on the prince's calm posture, adorned with luxurious clothing and other ruler attributes. At around this time is when Jovanović created his design of the decoration Order of Danilo I for the Independence of Montenegro, which prince Danilo established immediately after. Jovanović was one of the first to receive this decoration and he wore it on his self-portrait. Anastas Jovanović created a lithography of prince Danilo in 1860, signed in French language to commemorate his Francophile politics and presence in Paris in 1857. With this portrait, as well as all of his other portraits of prince Danilo, Jovanović established a model that was used to create the representative portrait of Montenegrin ruler, done in oil on canvas technique, by an unknown artist, probably from the Anastas' group of associates. The iconographic patterns confirm this, as well as the fact that the talbotype picture of this

portrait was found in the artist's bestowal. On it the prince is shown in Montenegrin wear, with Russian, German and Montenegrin decorations. He's posing in his workroom holding a paper scroll, portraying his role as the legislator, specifically the planning and realization of the first written legal code in Montenegro. While French writers and photographers created traditional images of the Montenegrin ruler in Orientalist discourse, Anastas Jovanović, due to his knowledge, respect and understanding of the prince's politics, managed to create a clear and comprehensive visual representation of the prince. Their compatibility helped create some of Anastas Jovanović's best work and the finest portraits of prince Danilo I Petrović Njegoš.

KEY WORDS: Danilo I Petrović Njegoš, Anastas Jovanović, Montenegro, Vienna, ruler's portrait, talbotype, lithography